

VIGILIA

2009 / 3

Szent Pál évében

KOCSIS IMRE: **Szent Pál egyházképe**

MARTOS LEVENTE BALÁZS: **Az írástudó Pál**

BALLA PÉTER: **Pál apostol leveleinek aktualitása**

Fűzfa Balázs Ottlik Gézáról

Gerold László Gion Nándorról

Vasadi Péter és Vörös István versei

Posztumusz beszélgetés Pálos Antal jezsuita atyával

CSEKE ÁKOS: **Plótinosz a tisztaságról**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A szegények püspöke	161
----------------	---------------------	-----

SZENT PÁL ÉVÉBEN

KOCSIS IMRE:	Szent Pál egyházképe	162
MARTOS LEVENTE		
BALÁZS:	Az írástudó Pál. Példák a Rómaiakhoz írt levél 10. fejezetéből	170
BALLA PÉTER:	Pál apostol leveleinek aktualitása	179

SZÉP/ÍRÁS

VASADI PÉTER:	Ferenc, s a völgy nagy Madara; Plótinoszra (versek)	188
VÖRÖS ISTVÁN:	A minden feltámadó útja; A tavasz birtokbavétele (versek)	189
FÜZFÁ BALÁZS:	„Lerakódás a létezésünk alján”. Egy ismeretlen Ottlik-dokumentum elé (esszé)	191
FRANZ HODJAK:	Jónás kínja; Herkules muszáj munkái; Savonarola; ágyban még; Út, lépések nélkül (Északi tangó) (versek) (Halmosi Sándor fordításai)	199
GEROLD LÁSZLÓ:	Gion Nándor: Ezen az oldalon (tanulmány)	201
HALMOSI SÁNDOR:	9 óra 37; Kissé zavartan (versek)	207
KASSAI ETELKA:	Kavicskönnyek (novella)	208

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Pálos Antal jezsuita atyával	210
--------------------	------------------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

CSEKE ÁKOS:	Plótinosz a tisztaságról	221
-------------	--------------------------	-----

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

BENDE JÓZSEF:	A drancyi nyilatkozatról	230
■	Francia püspökök bűnbánati nyilatkozata (Drancy, 1997. szeptember 30.)	231

KRITIKA

HALMAI TAMÁS:	A benső bíró. Takács Zsuzsa: <i>Jaj a győztesnek!</i>	235
---------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	238
---	-----

A 178. oldalon Rembrandt Pál apostol című festménye

Pálos Antal

jezsuita atyával

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

A következő részletek egy 1996 és 1999 között több részletben zajló magnós beszélgetésből valók. Pálos Antal (1914–2005) kérte, hogy csak halála után egy-két évvel adjam közre, ha egyáltalán értelmét látom. Szabó Ferenc jezsuita atyával jelenleg is frunk egy kis könyvet róla — ezek az oldalak is oda készülnek. Pálos Antal SJ külső élete sikertelenségek sorozata, bizonyára bűnei is voltak. Apró ember, ahogy ő mondta, „átlagos szellemi képességekkel”. Más volt az ő ereje: erkölcsi zseni volt.

Mikor érezte először, hogy a szovjetek bevonulása után komoly változások lesznek, és mit látott az ezekkel kapcsolatos egyházi reakciókból?

¹Mindszenty letartóztatása.

²Pálosnak jezsuiták és sokak számára fontos, már-már legendás mondása az MKD. A börtönörök egy MKD nevű összeesküvés felszámolását kezdték meg, amit valamiféle egyházi felkelés első lépéseként értékeltek. Pálost az ezzel kapcsolatos magánkihallgatáson megkérdezték, hogy mi ez az MKD.

Pálos rávágta: meg kell döglenni! Ez volt sokak jelszava, köszöntése akkoriban a börtönben. Pálos elmondása szerint Kuklay Antalt többször komolyan megverték, mert nem volt hajlandó egy szót se

Az egyház és állam viszonyában egyértelmű vízválasztó 1948 karácsony másnapja.¹ Senki egyházi ember nem gondolta, hogy a bolsevikok ilyen örültek lesznek, hogy MKD² lesz. Ez a lépés rövidtávon volt csak okos, hosszú távon viszont nem. Ugyanis az egész nyugati világot felrázta. Ez ma már nem látszik, de a L'Osservatore Romano 1949 januárjától március végéig ezer meg ezer tiltakozást, táviratot közölt a világ minden részéről. Az nem volt azért olyan lekicsinyelhető. Nem volt olyan hatása, mint az 56-os forradalomnak, de azért egy kicsit mégis. A francia, olasz meg a többi kommunisták elkezdtek azért gondolkodni. A hierarchia mérhetetlenül meg volt döbbenve, meg volt ijedve. Teljesen kicsúszott a kezükből minden, Czapiknak adták át az ügyek vezetését szinte automatikusan. A Mindszenty lefogását követő 1949 januári,³ első püspökari konferencián, amit a központi szeminárium épületében tartottak, előkerült az a levél, amit XII. Piusz írt a magyar Püspöki Karnak. Ez különben június másodikán megjelent az Acta Apostolicae Sae-disben. Ezt a levelet Rómából Mócsy Imre SJ hozta el és adta át Grósz érseknek, aki azt a püspöki testület elé tárta azzal, hogy „ezzel itt mi legyen?”. Némi tanakodás után behívta Dudás püspök páter Mócsyt az ülésterembe — azért mesélem ezt ilyen részletesen, mert ez történelem —, és akkor megkérdezték őt, hogy szerintetek most mi legyen. A levélben az volt, hogy a püspöki kar jelen kötelessége az, hogy egy emberként álljon oda a hercegprímás mögé, és azokat az értékeket, amelyeket ő képviselt, képviseljék továbbra is. Ezek olyan értékek, amelyekért az élet feláldozása sem sok. Egyértelmű volt a pápa. Páter Mócsy a maga naivságával azt mondta, hogy ezt publikálni kell — az első vasárnap fel kell olvasni mindenütt. Aztán kiküldték őt. Czapik érsek azt mondta, hogy ezt nem lehet megcsinálni. Ő volt a vezető, ezt a nézetet fogadták el. A túlélésre játszottak, még azt az ódiumot is vállalva, hogy a Szent-

mondani az MKD-ről, és
semmi egyéb rabokkal
kapcsolatos ügrről.

*Érdekes adalékok, kitől
értesült mindezekről?*

³1949. január 16.

⁴Az eddig közölt szöveg
megjelent a Távlatok 67
(2005)1 számában.

⁵Mindezt páter Csávossy
mesélte el Pálosnak.

szék elítélését vonják magukra. Vállaltak mindent azért, hogy a ke-
retek megmaradjanak. Hogy lehessen templomba járni, lehessen te-
metni, satöbbi.

Mindezt onnan tudom, hogy Mócsy atya még ottmaradt és a folyo-
són sündörögve hallotta a híreket. Ő mondta ezt el nekem később.
Czapik azt mondta, hogy nem lehet a magyar egyházat kiszolgál-
tatni a kommunistáknak, és alkalmat adni arra, hogy mindent ösz-
szetörjenek. Most okosnak kell lenni, ezt a levelet pedig el kell rej-
teni. Ettől a pillanattól számítom a „túlélés korszakát”. A 49–50
közötti idő a teljes lefekvés kora. Egy kis huzavona, aztán megtettek
mindent.⁴ Persze a vezetőink próbáltak ellenállni egy ideig. A pro-
testánsok viszont már korábban kiegyeztek. Ebbe a „Megállapo-
dásba” ők már előttünk beledőltek. Aztán jött az 1950-es, nyári Révai
beszéd, ami a Szabad Népből már beharangozta a szerzetesrendek
megszüntetését. „Mi szükségünk a bencésekre meg a többiekre. Az
állam vállalja az ő funkcióikat, nincs tehát rájuk szükség.” Hatalmas
beszéd volt, sikeres. Innen már láttuk, hogy nekünk végünk, csak
még azt nem, hogy hogyan. Én is naiv voltam. Azt hittem, hogy ilyen
durván nem csinálják, hanem idővel, lassan. Ez a naiv butaság azért
volt, mert nem volt semmilyen információnk. Ha lett volna, az erdélyi-
ektől, a szlovákoktól, de hát nem törődtünk egymással, megvolt a
magunk baja. Pedig tudhattuk volna tőlük, mert mind a szlovákok,
mind az erdélyiek már fél évvel előttünk megkapták a magukét. Mi
erre nem figyeltünk fel. Az aktuális tennivalókkal voltunk elfoglalva,
azokba süllyedtünk bele. A fától nem láttuk az erdőt. Ezt mi sem bi-
zonyítja jobban, mint a 46-os események.⁵ 1946 őszén a Congregatio
Generalison Rómában három magyar vett részt. Páter Vargha, Csá-
vossy, Janzen. Őket már akkor figyelmeztették, hogy itt bajok lesz-
nek. Lehetőleg a fiatalokat menekítsük ki minél előbb. A spanyol és
a francia provinciák már ott vállalták az ő további képzésüket, befo-
gadásukat. Olyan terv is volt, hogy az öregek is menjenek ki, őket is
befogadják. Ezt nem vettük komolyan — se a római küldöttség, se mi
ittthon, mondván, hogy itt hallatlan fellendülés van, hogy itt töme-
gek mennek a Mindszenty által 47-ben meghirdetett Mária-napokra.
Magam is hallottam a Hősök terén Mindszentyt. Több mint 150 000
ember lehetett ott. Dinnyés volt a miniszterelnök, ő is ott volt.
Mindszenty egyenesen hozzá fordulva mondta: „Mit akar a minisz-
terelnök és a kormány? Egy olyan közösségbe akar belemarni, ami a
történelem bizonyága szerint túlélte az őt megmarókat.” Ezt
mondta. A Szív újság szerkesztőjeként voltam ott hivatalos. Mi ebben
éltünk. Különösen mi szerkesztők. A példányszámunk a háború után
ötezer volt, aztán 48-ban már 200 000. Nem volt remittendánk. A
többi katolikus lap nem indult, így mi voltunk elől. Aztán 48-ban szo-
rongatni kezdtek minket azzal, hogy nincs papír. Le kellett 30 000
példányra mennünk. Tehát lélektanilag érthető volt, hogy ekkor még
mindig a triumfális egyház lebegett előttünk. Elméletben igen, de

gyakorlatban nem láttuk még elég élesen a bolsevizmust. Hogy milyen ereje van. Itt voltak pedig az oroszok és a Moszkvában nevelt végrehajtó fullajtárok. A döntések 48-tól már nem a Miniszterelnökségen, hanem a szovjet követségen történtek.

A leírt állapot megértésében hogyan alakult, változott az Önök, a jezsuiták helyzetfelmérése? Az egyházi vezetés hol tartott ugyanebben?

A diszperzióval kapcsolatban nem volt a rendi jogban csak egy pont. Az, hogy ebben az esetben az előjárók igyekezzenek mindenkivel kapcsolatban maradni, és mindenkiről legyen információjuk. Csávossy beépített három testvért a központi szemináriumba Marcell Mihály engedélyével, ahol papi szabóságot rendeztek be. A földszinten volt ez a papi szabóság, még a portás is jezsuita testvér volt. Hamarosan elterjedt, hogy itt vannak a mieink, és aki információt akart, az beögyelgett a szemináriumba és beszélt velük. Lábán Sanyi okos, tapintatos testvér volt, aki kézben tartotta a dolgokat. Adták-vették az információkat. (csend) A szerzetesrendek feloszlásával végleg tárgyalóasztalhoz kényszerültek a püspökök. A szerzetesség az iskoláik korábbi elvétele után addigra már csak féllábú, vagy inkább negyedlábú volt, de még volt körülbelül 600 rendházuk. Átcsúsztak aztán a plébániai vonalra, a tanárok lelkipásztorok lettek. Vállaltak plébániát. Lelkipásztori stratégia nem volt, inkább csak az, hogy a meglévőket fenn kell tartani. Mindszenty elképzelése mentén sok plébániát alapítottak, még a legkisebb helyeken is, amiket most be lehetett tölteni szerzetesekkel. Volt egy templom, aztán valahol szorítottak nekik helyet, hogy csinálják. Csinálták is. Központilag az látszott, mint a hadsereg vezetőinek, hogy vissza kell vonulni, fel kell adni ezt is meg azt is. Csapik meg Rákosi vezették a küldöttségeket. Darvas volt az elnök a másik oldalon, de Rákosi vitte a prímet. A püspöki kar először csak a szerzetes ügyeket akarta tárgyalni, mondván hogy többre ők nincsenek meghatalmazva. Végül belementek mindenbe. Ez augusztus 30-án volt. A hívek óriási zavarodottságot éltek át, annyira, hogy egyházhűségben felülmúlták az egyházi vezetőséget. Például ha megtudták, hogy békepapot kaptak, akkor megszervezték, hogy nem mennek misére. A vége persze az lett, hogy mentek misére, hiszen mise azért kell. Okosan úgy intézték el az államiak ezeket a kritikus helyeket, hogy odatettek egy tisztességes, becsületes káplánt a békepap mellé. Például a Szent Imrében, a Belvárosiban. Ezek a káplánok többet is mertek, csináltak ifjúsági csoportokat. A békepap védelme alatt ez ment. A nagyobb célért ebbe belementek az államiak. Nyilván időre játszottak ők is. Persze ez taktika volt. Aztán a helyi pártszervezetek az ott élő aktívabb hívőket elkezdtek figyelteni. Ez is zavarodottságot okozott. Állásuk elvesztésével fenyegették őket. A kommunista taktika — nagyon helyesen — a tanítói réteget alakította át először a magáévá. Igen sok helyen a tanítók nem is szimpatizáltak az egyháziakkal, hiszen az egyházközségek vezetői hivatalból a papok voltak, akik éreztették a tanítókkal, hogy itt ők a főnökök. Sok megaláztatás érte a tanítókat. Az ő beszervezésük így sok helyütt semmi problémát nem

okozott. Az ő szellemi képességük az értelmiségi réteg második vonalát jelentette, hiszen a tanítóképzőkbe a gimnáziumban gyengébb eredményekkel végzők jelentkeztek. A tehetséges igen ritka volt köztük, ők szegény soruk miatt kerültek ide, de magasabbra nem.

Ön akkoriban mit dolgozott, mi volt a rendi feladata?

1948-tól 49 nyaráig Budapesten a Szív főszerkesztője voltam. Gyónattam a Jézus Szíve Plébániatemplomban. Vidéken tartottam lelki gyakorlatokat. 49-ben Borbély atya disszidált a titkárával, utána Tüll atya lett a provinciális, én pedig a titkára. 49-ben a kaposvári házfőnököt, Kerkai Jenő atyát elfogták, így egyedül maradtam a Szív szerkesztésével. 1949-ben Tüll atyát elfogták, és mivel a nevem egyre többet került elő a bíróságon, engem páter Csávossy leküldött Kaposvárra, ahol papi munkát végeztem. Polgári iskolában hittant tartottam. Aztán Pécsre kerültem, ahol az államosítás után egy magángimnáziumot hoztunk létre. Itt tanítottuk azt a 12 jelöltet, akik jezsuiták akartak lenni. Az ÁVO 50-ben megszüntette az egészet. 1950-től az volt a feladatom, hogy a rendi fiataltságot próbáljam összeszedni, mert elterjesztették a kommunisták, hogy a novíciusokat elviszik a Szovjetunióba, ezért aztán idejekorán szétszéledtek. Pestre jöttek, szállást kaptak a hívektől, akik igen segítőkészek voltak. Kirándulásokat szerveztem. Megadtam, hogy csak kettesével jöhetnek, és a találkozási idő is jó másfél óra volt, hogy ne legyenek gyanúsak. Aztán, hogy a buszon ne beszélgessenek, csak neutrális dolgokról. 30-an lehettek, 10-en le is buktak, még korábban. Végül három szemináriumba sikerült őket bedugni. Csávossy 1951-ben lebukott, így én lettem a provinciális. 1954. június 30-án letartóztattak. 1956-ban kijöttem és megpróbáltuk a fiatalokat külföldre juttatni. Kimenni, kimenni! Páter Kollár,⁶ az akkori provinciális azonban nem így látta. Azt mondta, hogy nem szabad kitenni őket ilyen fáradságnak, már annyit szenvedtek eddig is. Két hónap múlva úgyis mehetnek majd, akár pulmankocsiban is. Naiv volt, ő nem látta. Ez volt a veszte, hogy ő roppant optimista volt. Azért kezdett velük tárgyalni, és szépen befűzték őt. Minden hónapban referált nekik. Ez volt annak az ára, hogy ő maradhatott. Mondtam neki, hogy ez nem jó. De nem hitt nekem. Okos volt: kinevezett tanácsosának, de minden lényeges dologban mástól kért tanácsot. Tudta, hogy én mit mondanék, nem is kérdezte tehát. Mi tudtuk, hogy nem lesz itt béke. A tankok erősebbek, mint mi, de ő mást remélt. Kollár után Tamás atya lett a provinciális. Őt még Kollár előtt én neveztem ki azért, mert ő egészséges, ügyes volt, és főként egyházmegyei keretben dolgozhatott. Szabályos püspöki kinevezése volt. Mint ilyen szabadon mozoghatott egészen 55-ig. 56-ban, mikor kijöttem, azonnal jelentkeztem a templomunkban, és felküldtem a templomigazgatóhoz a sekrestyés laikus testvért, hogy kérjen nekem engedélyt, hogy ott misézhessek. Leüzent a templomigazgató, aki maga is békepap volt, hogy ő nem jön le, mert beteg, de különben is, neki kellene engedélyt kérni arra, hogy itt maradjon. Aztán nem jelentkezett napokig. 1957. január 9-én

⁶1978-ban bekövetkezett haláláig volt a rend provinciálisa.

vittek engem vissza a börtönbe. Ez a pap jelentett fel. Nem tudom iratokkal igazolni, de tudom. Szemet szűrt neki, hogy én még mindig bejárok misézni, gyóntatni. Ez neki nem tetszett. Már meghalt szegény. Az a feltűnő, hogy engem nagyon hamar elvittek. A többi-eket csak március végén fogták le. 1963-ban aztán megint kijöttem. Egy lelkigyakorlat miatt Kollár leállított és augusztus 1-től idehelyezett az apácákhoz. Papként itt nem működhettem, anyagbeszerző voltam. Azóta itt vagyok.

Az 1948–49 után lejátszódó eseményekből mit érzékelt, mit tartott fontosnak, jelentősnek?

1950. augusztus elsején volt a papi békemozgalom első nagygyűlése, ahol a vezetők páter Balogh, Horváth Richárd és Beresztóczy lettek. Ők voltak a szónokok. Várkonyi csak később csatlakozott. Az ország minden részéből papokat és szerzeteseket hoztak. Sok olyat is, akiknek fogalmuk sem volt, hogy hova viszik őket. Már előtte, júniusban az apácákat elvitték. Augusztus elején megalakult a békebizottság, megtalálták a megfelelő embereket, őszre már minden püspöki hivatalt megszálltak, vittek magukkal egy alkalmas papot, aki lehetőleg más egyházmegyéből jött és hajlandó volt elfogadni a felajánlott tisztséget, mint iskolaigazgató, vagy helynök. Velük együtt beköltözött egy állami alkalmazott is, ezek voltak az úgynevezett „bajszos” püspökök. A „bajszos” jelző a civil, valamint kommunista voltukra utalt. Tulajdonképpen ezek rendelkeztek aztán. Őket erre nevelték ki. (csend) Két püspök nem nagyon parírozott, a Péteri és a Badalik. Péterit úgy törték meg, hogy éjjel-nappal valaki vele volt. Minden mozdulatát figyelték, aztán legvégül Hejcére⁷ száműzték házi őrizetbe, és kinevezték helyette káptalani helynöknek Kovács Vincét, aki segédpüspökként alkalmas volt arra, hogy végrehajtsa az utasításokat. Badalikot jóval később vitték Hejcére. 56 után Badalikot elengedték, de nem engedték működni püspökként. Hamarosan meg is halt. Péteri 56-ban Pestre jött, ahol kitörő örömmel fogadták, aztán a leveretés után újra jött érte a fekete autó. (csend) Nagy Imre jöttével valami reménység csillant fel, hogy az egyház elleni retorzió nem lesz olyan egyöntetű és általános. De ők is megtartották a békepapságot, sőt erősítették is. Tehát ez nem hozott jelentős változást. Igaz, a papok egy része kiszabadult az internáló táborokból, de ezekre a felállított ÁEH nagyon vigyázott. Ha szerzetes volt, akkor nem dolgozhatott papi munkát, ha egyházmegyés pap, akkor áttették egy másik egyházmegyébe, vagy az előző helyétől jó távolra, alacsony beosztásba.

⁷A kassai püspök nyaralója volt Hejcé, ami a határok megváltoztatása után szociális otthonként funkcionált. A nővérek, akik az otthon lakói voltak, gondoskodtak a püspökök ellátásáról.

Mi történt a későbbiekben, hogyan viselte ezt az egész — kívülről nézve — igen el-lentmondásos helyzetet?

1950 nyarától 51 novemberéig dolgozhattak a szerzetesek plébániákon. Akkor az előzetes megállapodás értelmében a működő szerzetes papok számát az állam szabályozta. Az egyházmegyék által átvehető szerzetesek száma körülbelül az egynegyede volt a létező számnak. Akik nem estek az átvettek közé, azok kaptak egy írást Hamvas Endre esztergomi adminisztrátortól. Ő úgy lett adminisztrátor, hogy Mindszenty lefogása után a káptalani helynök lett az

utódja az egyházjog szerint, aki Meszlényi Zoltán segédpüspök volt. Őt azonban lefoglalták, Kistarcsára internálták és ott meghalt. Utána választották Vitz Bélát, aki ezt nem fogadta el. Kaptak az államtól sugalmazást a kanonokok, hogy addig nem lesz nyugtuk, míg Beresztóczyt nem választják meg apostoli kormányzónak. Meg is választották. Akkor a Szentszék lépett közbe és kinevezte esztergomi adminisztrátornak a csanádi püspököt, Hamvas Endrét. Hamvas Endre nekem szóló levele így szólt: „Tisztelendő Áldozár Úr! Jelen soraimmal értesítem, hogy az állam és az egyház közötti megállapodás értelmében Ön a mai naptól fogva semmiféle papi szolgálatot nem végezhet. Kivéve: szentmisét mutathat be, de csak zárt templomajtok mellett, a hívők teljes kizárásával. Kérem őrizze meg papi szellemét. Jézus szívében szerető Főpásztora: Endre püspök.” Na, ez volt november elsejétől. Draskovics Károly kőbányai káplán kért bennünket, hogy ajánljuk őt be a híveknek, hiszen ő fog utánunk a jezsuita templomban misézni. Én akkor mint provinciális azt mondtam: „Az ajánlja be, aki ide küldte! Ha valaki beajánlja a paptestvérek közül, azt kiközösíttem.” *(nevetés)* Így aztán otthagytuk a templomunkat. Ezek voltak még az ide tartozó előzmények. A második börtönöm után a papok igen tartózkodók voltak, így lelkipásztori munkát nemigen végezhettem. Például Zsolnay Béla — aki még novíciustársam is volt egy ideig, aztán elment jogásznak, majd végül egyházmegyés papként szentelték föl, és aki aztán idekerült — soha meg nem látogatott, meg se hívott sehova, mindig máshonnan hozott kisegítő papokat. Ez 1969-ig így ment. Egyszer, közben, 1966-ban a szentiváni plébános eljött meglátogatni és hívott magához. Mondom neki: „Mi lesz Veled, kidobnak. — Fenét, ne törődj vele! Nem tudják, hogy te ki voltál. Gyere, csináld a dolgod — válaszolta.” Aztán látta a többi pap, hogy az Ernő viszi ezt a hülyét ide-oda, — „vihetjük akkor mi is” — gondolták, és el-elhívtak segíteni. Aztán lassan helyettesítettem itt-ott. A végén a környék Jolly Jokere lettem, mert mindig engem hívtak. *(nevetés)* 1989 nem jelentett változást az életemben. Temettem és temetem az apácákat.

1956 jelentőségét,
mint egyházi ember,
miben látja?

56-ban sajnos az egyháznak semmi, de semmi szerepe nem volt. Ez szomorú, de így van. Még jó, hogy a Czapikék nem adtak ki valami körlevelet, talán nem volt rá idejük. *(nevetés)* Kivétel a Tabódy-Turcsányi-Kuklay féle ügy, amikor a kispapok összeszedték az Állami Egyházügyi hivatal iratait és elvitték teherautókkal Mindszentyhez. Ez volt minden. Mindszenty ebben a három napban 10–12 békepapot kiűzött Budapestről. *(nevetés)* Közben még 55-ben meggyúrták Grósz, aztán kiengedték és a meghalt Czapik helyébe megtették érseknek, hogy mégis legyen valaki. Grósz aztán csinálta ugyanazt. Halála után Hamvas lett a kedves fiú, aki tette a dolgát. Hamvas kalocsai érsek lett. A forradalom végén még büszkélkedtek is, hogy lám, nekik volt igazuk, és továbbment a szolgálalkúság, a megalkuvás. 56 után a börtönben az első szintet a magas rangú ka-

tona, a miniszter, az arisztokrata foglyok jelentették. Ők ott is tovább csinálták ezt az urambátyámosdit, „kérlek alássan, méltóságos uram stb.”, megadták egymásnak a címet. Semmi olyat nem lehetett látni, hogy ők változni akarnának, vagy tudnának. Semmi beilleszkedési szándék, sőt azt tervezték, hogy hogy s mint lesz, ha újra visszaáll a régi rend. Kunder miniszter, Bornemissza miniszter, Veress Lajos altábornagy, Vörös János. A második szint a Magyar Szövetség csoportja, a kisgazdák. Kisebb politikusok, de nem szervezetten, nem átgondoltan. Aztán voltak a harmadik vonalban a papok — még nem sokan. Provokációk miatt keveredtek ide. Itt volt a három piarista: Bulányi György, Török Jenő, Juhász Miklós. Tele voltak tervvel, okosan tervezgettek. Török Jenő 1956-ban kiment Bécsbe és megszervezte a magyar könyvellátást. Ez nagy érdeme. Juhász itt maradt, Bulányi is. Itt volt az egész magyar szerzetesség képviselője. Bencések ifjúsági munkájuk okán, közülük is kiemelkedett Kovács Arisztid igazgató, aki igen kedves, figyelmes, okos, bölcs ember volt. Pálosok is voltak, ferencesek Faddy Othmárral az élen, aki abszolút romantikus lélek — egy leendő kormányt állított fel, régi, öreg pasasokkal, akik aztán mind lebuktak emiatt a hülyeség miatt. Nem volt reális dolog ez. Ilyen fellengzős légvár. Az is érdekes, hogy Faddyt lelkiismeretben nem izgatta, hogy ezt a 8–10 embert lebuktatta. Itt volt a Bónis Arkangyal nevű ferences is, aki jelentős szerepet vitt a Prónay ügyben, 1919-ben. Ők erőltették ki a soproni népszavazást. Héjjas Ivánnal Ébredő Magyarok címen alakítottak egy csoportot. Bónis 15 évet kapott, de nem ezért, hanem az 50 utáni ügyei miatt. Hitét közben elvesztette, nem lehetett vele normálisan kommunikálni. A politikai erőlködésben elvesztette a hitét. A többi papok hőbörgés miatt kerültek be, például Bölcs János, aki nagyszerű ember volt, csillaghegyi káplánként röpcédulákat gyártott. Civilek inkább a Magyar Közösségből voltak, meg az előbb említettek.

Hogyan alakult az „egyházias börtönélet” a forradalom után?

⁸Nagy Imre kivégzése.

Jellemző lett a hatalom teljes bizonytalansága körülbelül áprilisig, májusig, amikor is nyilvánvaló lett, hogy itt „ellenforradalom” volt és ezt mindenáron meg kell bosszulni. Addig még bizonytalanság volt, de volt egy pillanat, amikor érződött a levegő megmerevedése. 57-ben átrendezték a börtönöket, hogy legyen elég hely az újaknak. Úgy volt, hogy én is kikerülök, de egy beszélgetésen az őrnagy azt mondta, hogy jezsuitákat nem engednek ki akkor, amikor a pápa a kommunista renddel együtt érző papokat üldözi. Később tudtam meg, hogy ekkor szuszpendálták Beresztóczyt, Máté Jánost és Horváth Richárdot. Rajtuk csattant ez az ügy. Márciustól aztán jöttek a forradalmárok. 1957 márciusától 1958 június 16-ig⁸ tart a börtönletem tragikus korszaka. Zsúfoltság volt. A kivégzések minden nap, szombat és vasárnap kivételével zajlottak. Földes Gáborral, Pálínkás-Pallavicinivel, egy Somogyi nevű csepei fiúval és egy Meszlényi nevű őrnaggal is ültem együtt. Őket kivégezték. Aztán jött Obersovszky, Gál József, Háy és Déry Tibor. Az állandó kivégzések

megdermesztették a levegőt. Ősszel befejezték a kivégzéseket és elvittek bennünket Márianosztrára. Az arisztokraták addigra megléptek, így maradtunk mi osztályidegenek; detektívek, rendőrök, papok, kulákok. Körülbelül negyvenen voltunk, és igen érdekes, hogy az ellenállást hol akarták a kommunisták megtörni; a negyvenből jó, ha három-négy protestáns volt, azok is inkább a forradalom alatti konkrét ügyeik miatt. Meztelenre vetkőztettek, így kellett ide-oda mennünk, végül a zárkába érve felöltözhettünk. Itt az első évben nem dolgoztunk. A túrékszüzből mindenkinek a lelkialkatától függött. Faddy Othmár minden hónapot az utolsónak gondolt. Volt, aki azt mondta, hogy innen visznek a temetőbe. Ez volt a két végpont. Én azt gondoltam, hogy 8–10 évet biztos le kell ülni. Ez be is jött. Láttam, hogy erősek, tudtam azt is, hogy itt megszállás van. Nem hittem, hogy elmennek innen az oroszok, még 87 körül se hittem. A történelemből láttam, hogy ahhoz, hogy innen elmenjenek, kell jönnie egy nagyobb hatalomnak. A nyugati erőben nem hittem, hiszen 56-ban is megvolt minden lehetőségük, hogy segítsenek. Ehelyett elmentek teniszezni. Az, hogy ez megtörtént, az egy morális csoda. Nem hittem, hogy a kommunizmus ennyire rohadott belül. Én tehát a pesszimisták közé soroltattam. Pedig nem voltam pesszimista, hiszen egyénileg én ezt fel tudtam dolgozni. Szomorúak azok voltak leginkább, akik valami engedményt tettek és mégis bekerültek. Önmagukkal hasonlottak meg. Halász Piusz volt az optimisták legoptimistábbika. Mindenből mindig arra következtetett, hogy változás lesz. Naiv volt ebből a szempontból. 1961–62-ben jöttek a regnumisták. Ezek rendkívül fegyelmezett, józan, világos látású, lelkileg felkészült emberek voltak, akik a börtönt szükségyszerűségnek vették. A vezetőjük Werner Alajos, hivatalos vezetőjük Emődy László, aztán Thury István, Hagyó József, Somogyi Sándor. Lénárd Ödön az Actio Catholica vonalán került már előttünk Nosztrára. Ő Sátoraljaújhelyre került, ott ült sokáig. Nagyon rendes ember, a legkiválóbb, aki elrendezte teljesen magában az egészet, aki elfogadta teljesen a sorsát. Roppant okos volt, nagyon óvatos. Tudott viselkedni. Szunyogh Xavér⁹ bencés is ott volt. Bejött nagyon lefogyva: „Hol vagyok, hol vagyok? — Ott, ahová való vagy! Kellett neked a Jézus szíve tisztelet ellen irkálnod!? (nevetés) — Én, én nem írtam ilyet! Kik vagytok, papok vagytok?” (nevetés) Aztán jól megetettük, mivel nagydarab ember létére mindig nagyon éhes volt. (nevetés) Sok börtönviselt nem tudott hova menni. Mi jezsuiták, ahogy szabadultunk, rögtön körülvettük egymást gondoskodással, lakással. A többiek nem törődtek egymással. Két részre oszlottak a legálisan működő rendek, hiszen voltak, akik benn voltak, tehát tanítottak és a meghagyott rendházban éltek, illetve azok, akik kinn éltek és dolgoztak, ha tudtak, tehát, hogy kétéoszlottak, a kinn élők be-bejártak a rendházba, és ez nem tetszett a benn élőknek. Veszélyeztetve érezték a pozíciójukat. Meggyőződésem, hogy ha a piaristák Bulányi atyát, meg Juhászt megfelelően

⁹A liturgikus mozgalom vezetője. A korabeli misszálé elkészítője.

fogadják, akkor nincs ez a szélsőség. Jobb volt a tiszta ügy, mint a miénk is, ahol mindenki egyforma volt. Ez fontos szempont a dolgok megértéséhez. 63-ban volt a nagy amnesztia, amikor a gyűjtőből körülbelül 90 pap szabadult. Tabódy, Lénárd még bennmaradt. A Regnumistákkal a 70-es évekig ment a börtön, hiszen csinálták tovább az ifjúsági csoportokat. A pártban volt egy olyan részleg, ami inkulpálta az ilyen ügyeket. 1964–65 fordulóján megint elfogtak néhány jezsuitát; Dombi, Mócsy, Bálint, Rózsa, Takács. Ez volt a Szolidaritás per. Ez már elő volt készítve. 1962 őszén, Nosztrán voltam még, akkor kijött egy belügyes, hogy szemrevételezzem, hogy fejlődtem-e az elmúlt évben. Vagyis hogy megpuhultam-e. Ezt minden évben megcsinálták velünk. No, akkor már látszott, hogy valamit megint akarnak. Lejelentkeztem: „309. 1./64-es számú elítélt tisztelettel jelentkezem. — Mi a bűncselekménye? — A Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetője. — Ki hiszi ezt el? Magát egyszerűen a fiatalok miatt ki kellett vonni a forgalomból — mondta. — Végre egy ember, aki őszinte, hát persze, hogy erről volt szó, *(nevetés)* hát tudom — kiabáltam örömmel. — Én ezt nem tagadtam, miért nem ezért ítélték el? — Erre nem volt paragrafus, valami kellett” — válaszolta. Akkor azt kérdezte, hogy mit tudok a Próféta-iskoláról. — „Én nem tudok sokat, mert Kaposvárott voltam akkoriban. Annyit tudok, hogy a páter generális azt kívánta, hogy legyen lelkipásztori továbbképzés is, és mivel az államosítás után felszabadult jó néhány atya, belőlük került ki a lelkipásztori továbbképző, aminek a vezetője páter Dombi lett. Aztán hogy itt mi folyt, azt én már nem tudom. 1949 szeptemberétől 50 májusáig működött ez az intézet. — Mit tanítottak ott? — Nem tudom, én nem voltam ott.” — No itt a páter Dombi József, ebben a körben fejtette ki a szolidarizmust. Ez a lelkipáterkorlatunk elmélyítését szolgálta. Ugyanaz, szinte szó szerint, mint amit most a püspökkari szociális körlevél fejtett ki.¹⁰ 1964 decemberébe fogták le ezeket az atyákat, akik felől tőlem már 62-ben érdeklődtek. Ekkora vált ez számukra időszerűvé. Rózsa atyánál gyűltek össze és beszélgettek a szolidarizmusról. Dombi nagy tomista volt, örmény származású, Leuwenben végzett. Bálint József volt benne, Rózsa atya, Takács Sándor, Horváth József, Bella László és még egypáran. Egyszer meghívták Mócsy atyát, aki emiatt megint börtönbe került. Rózsa volt a lakástulajdonos, ő lett az elsőrendű vádlott. A kimért 8 év börtönt az utolsó napig leülte. 1964-ben, szeptemberben volt az egyház és az állam közötti megállapodás, ennek ellenére decemberben lefoglák az előbbieket.

Az idő teltével az értelmesebb papok kezdtek kicsit dörgölőzni. Erősítették a mozgalmat a kommunisták, mert látták, hogy az eddigi papi klientúra erkölcsileg, életvitelét tekintve nem lehet mérvadó. Mert így nincs tekintélyük. Ezért az értelmesebbjét is kezdték bevonni. Ennek a receptje az volt, hogy meghirdettek papi utakat Moszkvába, meg ilyen helyekre, és akik ezt vállalták, azok szépen

¹⁰A MKPK 1996-ban megjelent szociális körlevele.

igent kezdtek mondogatni. Nem volt kötelező, de erősen propagálták ezeket az utakat. Úgy vették, hogy ez már valamiféle együttműködés. Ez valamikor a 60-as évek elején volt. *(csend)* 1958-ban meghalt XII. Piusz, és csodák csodájára XXIII. Jánost választották, aki jó ideig nunciusként dolgozva kikerült a szűk vatikáni keretekből. Valerio Valeri jó barátja volt XII. Piusznak, aki aztán — egy kínos ügy miatt, amikor is De Gaulle-lal összekülönbözött — besegett abba, hogy Roncalli (XXIII. János) legyen először is a párizsi nuncius, ami biztos bíborosi hely. „Majd küldök nektek egy buta parasztot!” *(nevetés)* Aztán Roncalli a maga természetes eszével lefegyverezte az egész bandát, kezdve a De Gaulle előtt hatalmon lévő kommunistákat. No, párizsi nunciusként kinevezték tehát bíborosnak. Így lett velencei pátriárka. Aztán annyit veszekedtek a Benelli meg a Síri: a liberális meg a konzervatív, hogy végül a konkλάβé a két párt kiegyezéseként Roncallit hozta ki, mint jó megoldást. A naplójában írja egy héttel a megválasztása után: „Mit izgulsz, látod elég jól megy!” *(nevetés)* No, ez a szenzáció! A zsinat bejelentése is botrányos volt eleinte. Aztán mégis megcsinálta. *(csend)* Ennek következtében nálunk itthon a bolsevisták is belátták, főleg Rákosi bukása után, hogy az egyház teljes eltüntetéséhez még 70–80 év kell. Addig valamit csinálni kell. Aztán a Szentszék részéről jött a Casaroli-féle irány, amit VI. Pál is támogatott, és akkor 1964-ben megtörtént a Megállapodás, ami mindkét részcsoportnak tűnt. Czapik 56-ban meghal, Hamvas becsületes, de igen szimpla tehetségű ember. Nem volt jellemtelen, csak gyenge, manipulálható. Ez igazolta a Czapik-féle vonalat, mert engedélyeztek új püspököket. Három-négy rögtön lett is, de a kiválasztást az ÁEH tartotta kézben. Íjjas is beadta a derekát. Szentírástudós volt, de a püspökségért, az érsekségért mindent odaadott. Az összes békepapot kinevezte, akiket csak kellett. *(csend)* Közben persze oldódott az állam szorítása. Ezt látni lehetett abból, hogy a papi diszpozíciókba nem szóltak annyira bele, csak akkor tették, ha valami kompromittálódott papnak kerestek valami számára előnyös helyet. Abból is látszott, hogy az 1951 ősztől a papi szolgálattól eltiltott szerzeteseket 1964 után már nem tiltották annyira. Eleinte lehettek harangozók, aztán lehettek kántorok, aztán 65-től el is mondhatták a misét a mellékoltárnál, aztán egyik-másikat már a főoltárhoz is odaengedte a plébános. Aztán már prédikálni is lehetett. A végére, a nyolcvanas évek közepétől már senki nem vette komolyan, bár még érvényben voltak a tiltások. Már korábban is visszavonhatta volna a püspöki kar, de nem tették, nem akarták a rendszert hergelni. Egyszer korábban Kisberk Imre püspök egy bérnyújtáson meglátott engem, a mise végén behívatott magához titokban és azt mondta: „Atya, én nem bánom, hogy te segítesz, de nagyon vigyázz arra, hogy a neved sohase szerepeljen.” Az ő pályája is nagyon érdekes. Őt Shvoy püspök úr vette magához 1951-ben. Az ÁEH ebbe nem szólt bele, aztán idővel az AEH megerősödésével Kisberk, mint jó lelkipásztor, már

¹¹Sebestyén András
1977–1981 között volt
bükkösi plébános.
1995-ben meghalt.

*Hogy néz ki innen,
ebből a kis szobából a
magyar egyház jövője?*

útban volt, így elhelyezték Dunabogdányba, ahol hosszú éveket töltött. Shvoy halála után ő lett volna az utód, de Potyondit nevezettette ki az ÁEH. Fehérvárra visszakerült, aztán részt vett egy ilyen moszkvai kiránduláson. Innentől aztán minden rendben volt vele. Csinálta azt, amit a többiek. Egy ideig még az esztergomi egyházmegyét is megkapta Lékai előtt. Két egyházmegye volt az övé. *(csend)* Aztán már csak az állam által is delegált főpapok jöttek, mint Íjjas, Cserhádi meg a többiek. Cserhádi igazi kétkulacsos ember volt, rendkívül eszes, de rendkívül manipulálható erkölcsileg. Ő rendszeresen publikált, így igazolta magát, hogy mit miért tesz. Rendkívül ambicionálta, hogy legyen valaki. Ezen a vonalon aztán meg is fogták. Sok mindent csinált közben, jót is. De például az én falumban volt egy székelő származású pap,¹¹ aki két év alatt rendbe szedte a közösség életét. Csodálatos adottsággal az öt fős aktív hívő számát háromszáz fölé emelte, a templomot önerőből renováltatta. Voltak ministráns gyerekek. Aztán a helyi párttitkár ezt jelezte a fölötteseinek, akik Cserhátin keresztül azonnal elhelyeztették őt tőlünk.

Ezt össze kell kapcsolni a magyarság ügyével. Amíg magyarság lesz, lesz magyar papság, egyház is. A magyarság léte viszont elég bizonytalan. Nem mondom, hogy most megszűnik, de két-háromszáz év múlva ez akár tény is lehet. Hacsak nem csinál csodát maga a magyar nyelv. Mert eddig azt csinált. Szisztematikus támadás csak a Habsburgok részéről történt. A törökök kevésbé, inkább a szovjetek próbálkoztak még valamelyest. Tehát, ha lesz nép, lesz egyház is. Talán vége lesz a mohácsi folyamatnak. Talán lesznek jó püspökök, akik nem menekülnek a munkától, nem a saját anyagi hasznukat és karrierjüket keresik. A szemináriumok megmaradtak, még ha csökkentve is. Évi egy-két szentelés azért volt a kommunizmus alatt is egyházmegyénként. Valami utánpótlás volt. A külföldről hazajött testvérek is öregek már. De ahogy eddig volt, ennél külsőleg már rosszabb nem lesz. Nagyon kellene viszont egy egységes koncepció, ami számol az adottságainkkal. Azzal például, hogy a társadalom teljesen leromlott állapotban leledzik, hogy a kereszténységet igazán körülbelül 3–4 százalék vallja, hogy a többség materialista, vagy sehitű. Reális terv kellene, és a kisközösségeket kellene a közép-pontba állítani. A kicsi közösségeket. Igaz, én már reálisan nem látok innen sok mindent. Kevés külső kapcsolatom van. Hajtásokat látok, vannak még élő gyökerek, a lelkeségi mozgalmak mögött élő hitet érzek. Ezek majd felnőnek. Keresztény állam itt már nem lesz, de lesznek komoly keresztények.